

1940-1998

Wie de huidige betekenis van het Wilhelmus wil begrijpen, kan niet om de Tweede Wereldoorlog heen. Deze collectieve ervaring heeft het Wilhelmus in het geheugen van de natie gegrift. Dat geldt uiteraard voor de generatie die de oorlog bewust heeft meegemaakt, globaal de zestig-plussers. Maar ook latere generaties hebben hoe dan ook iets meegekregen van die ervaring en reageren daarop hetzij met instemming, afkeer of onverschilligheid. Ik ga later in op deze verschillende Wilhelmusgevoelens.

De Tweede Wereldoorlog

Tijdens de oorlog was het Wilhelmus het klinkende symbool van de Nederlandse afkeer van de Duitsers in het algemeen en van het actieve verzet in het bijzonder. De bezwaren die sommige socialisten vóór de oorlog nog tegen het volkslied hadden gevoeld, smolten na de inval van de Duitsers als sneeuw voor de zon weg. Simon Carmiggelt beschrijft die ommekeer uit eigen ervaring:

Toen ik klein was stond ik nooit op bij het Wilhelmus, want we waren thuis rood en vonden het een lied van de reactie, waartegen gedemonstreerd moest worden. Soms

was het wel akelig. We gingen eens met de Reisvereniging naar Zwitserland en kwamen in een buitencafé, waar het strijkje, ter ere van de Nederlandse gasten, het lied aanhief. Heel het gezelschap kwam overeind met plechtige koppen, maar mijn vader, mijn moeder, mijn broertje en ik bleven zitten. De rest van de reis werden wij als lepralijders behandeld. (...)

Pas toen de Duitsers aan de grenzen stonden, werd het Wilhelmus mijn lied. Ik schreide hete tranen toen het op 10 Mei 1940, na de eerste Koninklijke boodschap, door de radio klonk, want als de kurk er eenmaal af is, ben ik erg tranerijk.

Toen de Canadezen op de Dam stonden en de mensen het weer voor het eerst gingen zingen, zat mijn keel zo vol brokken, dat ik alleen maar een beetje mee kon piepen.¹

Dat Carmiggelts ervaring exemplarisch is voor het socialistische volksdeel vinden we bevestigd bij de verzetsstrijder H.M. van Randwijk, die beschrijft hoezeer hij werd geroerd door Wilhelmina en het Wilhelmus toen bekend werd gemaakt dat Engeland de oorlog aan Hitler-Duitsland had verklaard. Hij verbaasde zich over de nationale gevoelens die zich zijns ondanks van hem meester hadden gemaakt, en in het bijzonder over het Wilhelmus, dat hem aan

¹ Carmiggelt 1960: 189.

het huilen had gebracht. 'Merkwaardig hoe alles zich toespitste op dat Wilhelmus.'² Zijn relaas maakt duidelijk hoezeer de koningin en 'haar' lied als nationale symbolen met elkaar waren verbonden.

Het meest indringend komt de symboolwaarde van het Wilhelmus tot uiting in de verslagen van executies van verzetsstrijders. In hun laatste uren hief een aantal van hen, meest orthodoxe protestanten, het Wilhelmus aan, afgewisseld met psalmen en gezangen. Harry Paape berichtte over vijftien leden van de verzetsorganisatie De Geuzen, die in het 'Oranjehotel', de strafgevangenis van Scheveningen, op hun executie wachtten. Toen ze werden gehaald, hief één van hen het Wilhelmus aan, en de anderen vielen in. Toen het commando weerklonk dat ze zich in beweging moesten zetten, zongen ze het vers 'Nu gaan wij op tot Gods altaren' uit psalm 44.³ Bijzonder moedig betoonden zich ook de leden van de verzetsgroep-Stijkel die in 1943 de blinddoek weigerden toen ze werden gefusilleerd. Met vijf minuten tussenpoos werden ze opgeroepen voor hun laatste gang en wachtende op hun beurt zongen ze het Wilhelmus en 'Een vaste burg is onze God'.⁴ Dit fascinerende zingen met de dood voor ogen staat in een lange traditie van martelaren, die terugreikt tot vroeg-christelijke tijden en een hoogtepunt beleefde tijdens de kettervervolgingen van de zestiende eeuw. In het bijzonder de martelaarsboeken van doopsgezinden en calvinisten getuigen van tientallen executies, waarbij de veroordeelde in zijn of haar laatste ogenblikken een geestelijk lied aanhief.

De parallel met de Tachtigjarige Oorlog werd in 1940-1945 sterk gevoeld. De ver-

zetspoëzie, gebundeld in wat men veelbetekenend het *Geuzenliedboek* noemde, bevatte menige reminiscentie aan het Wilhelmus. Het is opmerkelijk hoeveel inspiratie kon worden geput uit de zestiende-eeuwse tekst. Ook nu was het hoofddoel *die tirannie te verdrijven*; menigeeen bleef *den vaderland getrouwe*, soms letterlijk *tot in den dood*. Enkele verzetsdichters bliezen de eeuwenoude praktijk van het actualiseren nieuw leven in. Een lied op de verjaardag van de koningin, 31 augustus 1940, parafraseert zorgvuldig:

Wil'mina van Nassouwe
Ben ik van Dietschen bloed
Het vaderland getrouwe
Blijf ik tot in den dood.
Prinsesse van Oranje
Ben ik, vrij, onverveerd,
't Bewind van 't oud Germanje
Heb ik altijd geëerd.⁵

Het lied levert het acrostichon WILHELMINA op. In een andere actualisering wordt hetzelfde stijlmiddel gebruikt ter bespottung van de vijand. Hier leest men in het acrostichon A.MUSSERT. Geheel in stijl is het de NSB-leider die het lied in de mond krijgt gelegd: 'Anton van Werckendamme / Ben 'ck van Germaanschen bloet'. De tweede strofe luidt:

Mijn schilt ende betrouwen
Sijt Adolf, ghij, mijn Heer,
Die mij niet wilt vertrouwen
't Is trouwens over en weer.
Baes had ick sullen wesen,
Van 't Nederduitsche volck,
Men hadt mij sullen vreesen,
Als, Führer, Uwe tolck.⁶

2
Van Randwijk 1979:
15.

3
Paape 1985: 145,
geciteerd naar Grijp
1997: 141.

4
Weber 1982: 151,
geciteerd naar Grijp
1997: 142.

5
Schenk en Mos 1975:
15. Het lied was gete-
kend met 'Marnix'.
De auteur bleek later
J.J. Vroegop, lid van
een knokploeg in de
omgeving van Den
Haag.

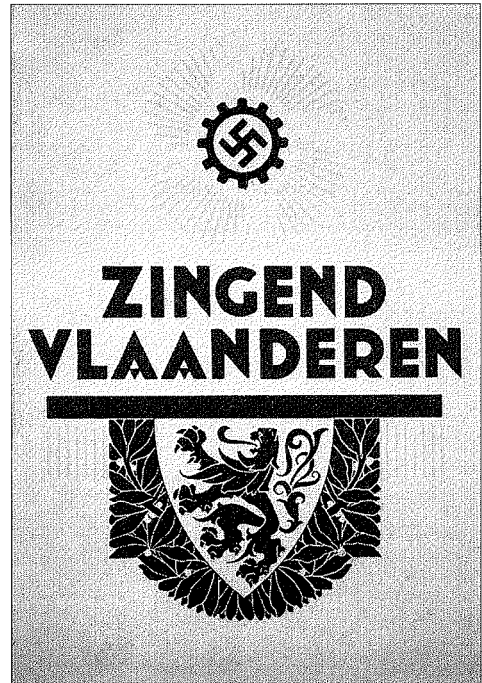
6
Ibidem, 217. Anton
van Werckendamme
was een pseudoniem
van Mussert.

7
Ibidem, 19 (Koningin-
innedag 1942).

8
Tekstboekje (tevens
bewijs van toegang)
van het 2e Nationaal
Zangfeest op den
Dam te Amsterdam
(de locatie is door-
gestreept), 1943.

Nationaal-socialistische liederenbundel van het Nederlandsche Arbeidsfront (1944)

Nationaal-socialistische liederenbundel *Zingend Vlaanderen*.

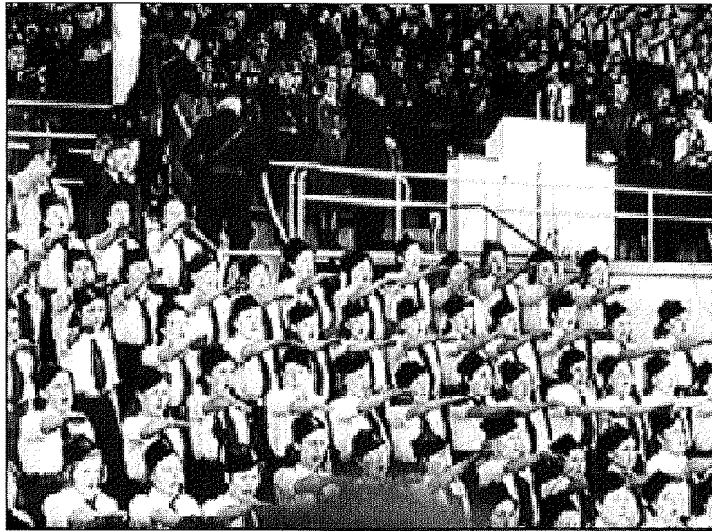
Ondanks de sterke emoties die ‘goede’ Nederlanders bij het Wilhelmus ervoeren – hiervan zouden nog talloze voorbeelden te geven zijn – was de symboliek van het lied niet eenduidig. Al vóór het uitbreken van de oorlog hadden nationaal-socialisten zich het lied trachten toe te eigenen, en ook tijdens de oorlog zijn ze het blijven zingen. ‘Geen N.S.B., al stelen zij / Mijn schild ende betrouwen’, aldus een Geuzendichter.⁷ Met enige ironie kan men stellen dat in de Tweede Wereldoorlog het Wilhelmus voor het eerst een lied van ‘gans het volk’ was geworden, van socialist tot NSB-er.

Zo liet NSB-opperhopman Adriaan van Hees in april 1942 zijn programma voor de ‘Zomer-zangfeesten der Beweging’ besluiten met ‘massazang’ van ‘Waar de blanke

top der duinen’, ‘Wilt heden nu treden’ en de zesde strofe van het Wilhelmus: ‘Mijn schild en de betrouwen’. Het Nationaal Zangfeest van 5 september 1943 in het Amsterdamse Concertgebouw eindigde ook met de zesde strofe, voorafgegaan door een inleidende tekst:

Tot slot heft aan het machtige
 Wilhelmus,
 Het lied dat op den dag van feest
 en vreugde,
 Den jubeltoon vertolkt van heel
 ons hart,
 Dat in het uur van kommer en
 van lijden
 Als een gebed, gedragen, opwaarts
 stijgt.⁸

NSB-ers zingen het Wilhelmus tijdens de viering van de verjaardag van A. Mussert. Utrecht, stadion Galgenwaard, 1941.

Nationaal-socialistische liederenbundel *HJ singt*. *Die schönsten Lieder der Hitler-Jugend*.

De zesde strofe vindt men ook in de *Liederenbundel aangeboden door Het Nederlandsche Arbeidsfront Vreugde en Arbeid, Berlijn* (Amsterdam 1944). De eerste strofe met haar verwijzing naar een Oranjevorst lag kennelijk moeilijker. Toch werd ook deze wel gezongen. In het ongedateerde NSB-liedboekje *Nieuw Europa zingt* staat een 'Dietsche Liederenpotpourri' afgedrukt, dat met bedoelde eerste strofe begint, gevolgd door het Friese, Limburgse, Vlaamse en Oud-Transvaalse volkslied, om met de zesde strofe te besluiten. De eerste, zesde en vijftiende strofe staan in de *Zangbundel van den Nederlandschen Arbeidsdienst* (1942) als eerste van een aantal vlaggenliederen. Er zijn overigens ook nationaal-socialistische zangbundels waarin het Wilhelmus opvallend afwezig is.⁹ Dat de NSB 'van *Dietschen* bloed' zong, zoals wel is gerapporteerd, heb ik in deze boekjes niet teruggevonden; beide spellen *Duytschen*. Ook hier is meerduidigheid in het spel. Verwees 'Diets' bij de NSB naar de Groot-Nederlandse gedachte, de dichter van het zojuist aangehaalde 'Wil'mina van Nassouwe / Ben ik van *Dietschen* bloed' trachtte slechts een pijnlijke associatie met de bezetter te voorkomen. In liedbundeltjes van de Dietse stamgenoten kwam het Wilhelmus ook voor, bijvoorbeeld in *Zingend Vlaanderen*, bestemd voor de 'arbeidskamerad', en evenzo bij de Duitse stamgenoten, in *Hj singt. Die schönste Lieder der Hitler-Jugend* (Mainz z.j.). In dit laatste bundeltje volgt het direct op 'Wenn alle untreu werden', dat op dezelfde melodie werd gezongen.¹⁰

Filmbeelden uit de oorlog bevestigen deze papieren getuigenissen. In het Utrechtse stadion Galgenwaard werd in

1941 tijdens een massabijeenkomst ter viering van de verjaardag van Mussert het Wilhelmus gezongen, terwijl de Hitlergroet werd gebracht. De eerste strofe is te horen tijdens een plechtigheid in Den Haag in hetzelfde jaar om de indienst-treding van Nederlandse vrijwilligers in Duitse dienst luister bij te zetten, wederom begeleid met de Hitlergroet.¹¹

De meerduidigheid van het Wilhelmus had tot gevolg dat het tijdens de oorlog niet officieel verboden was. Dit lag wel genuanceerd. De algemene perceptie was dat men het Wilhelmus beter niet kon zingen of zelfs dat het simpelweg verboden was, met name het eerste couplet. Dat er sprake zou zijn van een verbod werd evenwel van hogerhand tegengesproken.¹² Wel beval men aan het lied slechts bij hoge uitzondering te zingen, om moeilijkheden en botsingen te voorkomen, en in geen geval op verjaardagen van leden van het koninklijk huis. Die 'moeilijkheden en botsingen' werden veroorzaakt door de bezetters en hun sympathisanten. Weerbaarheidsafdelingen van de NSB verstoorde optredens van swingbands en stonden het Wilhelmus als uitsmijter niet toe. In plaats daarvan speelde men wel het onschuldige 'Waar de blanke top der duinen', dat dan uit volle borst werd meegezongen.¹³ De bekende volkslied-propagandist Jop Pollmann werd bestraft toen hij in 1942 in het gijzelingskamp te Haren het Wilhelmus liet aanheffen.¹⁴ In de Jappenkampen was het Wilhelmus zonder meer verboden. Als substituut diende het Friese volkslied, dat de Japanners niet kenden.¹⁵

9 Bijvoorbeeld *Zingend door alle Dietsche gouwen* (derde druk, z.p. z.j.), *Zoo zingt de NSB. 20 marsch- en strijdliederden*, samengesteld door Melchert Schuurman (derde druk, z.p. z.j.) en het *Nieuw studentenliedboek* van het Nationaal-Socialistisch Studentenfront, deel 1 (z.p. 1942).

10 Vergelijk de bijdrage van Nehlsen, p. 102. Alle in deze paragraaf genoemde liedboekjes bevinden zich in de collectie van het Meertens Instituut te Amsterdam.

11 Historische beelden vertoond tijdens een documentaire over het Wilhelmus van nova, 3 januari 1998.

12 Duijzer-van Dijk en Duijzer 1995: 110, 113 e.v. Zij citeren de hoofdinspecteur van het lager onderwijs Vlekke, die in 1943 meende dat het eerste couplet verboden was, maar van de secretaris-generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming J. van Dam het tegendeel te horen kreeg.

13 Aldus jazzmuzikanten over de bezettingstijd in de *Volkskrant*, 19 februari 1993.

14 Vos 1993: 334.

Het Wilhelmusgevoel

Ook na de oorlog bleef het Wilhelmus zijn emotionele betekenis houden. Dat geldt uiteraard voor herdenkingsplechtigheden en andere officiële gebeurtenissen, maar ook daarbuiten. Dat geldt in de eerste plaats voor diegenen die de oorlog hebben meegemaakt, maar ook voor anderen, afhankelijk van leeftijd en afstand tot de oorlogsgebeurtenissen, politieke en culturele achtergrond, muzikaal referentiekader en persoonlijke omstandigheden. Elke Nederlander heeft zijn eigen Wilhelmusgevoel. Sprekend over zijn 'tere snaar' bekende de schrijver J. Bernlef, overtuigd anti-monarchist, eens volgeschoten te zijn toen hij in een voetbalstadion het Wilhelmus hoorde zingen. Hij had dat als onprettig ervaren, maar er was niets aan te doen geweest: 'Ervaringen in grote mensenmassa's brengen een soort ontroering teweeg waaraan je je niet kunt onttrekken.' Het is emotie die niets met kunst te maken heeft; meer een fysieke, pavlov-achtige reactie, die 'best eens met een stofje in de hersenen te maken zou kunnen hebben'.¹⁶

Een enigszins vergelijkbare ontroering overkwam J.J. Voskuil, niet in het stadion maar in de eetkamer:

Ze zaten aan het ontbijt. Uit de radio kwam krakend een driewerf hoera en vervolgens werd, 30.000 km verder, in Nieuw-Zeeland, met kracht het Wilhelmus ingezet ter ere van het 25-jarig ambtsjubileum van de Koningin. Het ontroerde hem zo hevig dat onverwacht de tranen in zijn ogen sprongen. Hij wendde zich af om ze te verbergen en zocht zijn zakdoek. 'Wat heb je?' vroeg Nicolien. 'Wat is er?'

'Niets', zei hij gesmoord, maar tegelijk liepen hem de tranen over de wangen, tot zijn woede.

'Je huilt', zei ze bezorgd.

'Ik huil niet', zei hij met verstikte stem. Hij veegde driftig met zijn zakdoek over zijn gezicht.

'Je huilt wel! Waarom is dat dan?'

'Ach, om die mensen', zei hij half snikkend.

Hij probeerde te glimlachen.

'Om die mensen?' vroeg ze verbaasd.

Hij keek haar door zijn tranen aan, met een lach. 'Omdat ze gelukkig zijn, geloof ik.'

Ze keek hem verlegen aan, niet-begrijpend.

'Ja, het is gek', gaf hij toe. Hij veegde zijn tranen weg en kreeg zichzelf weer onder controle. 'Ik begrijp het zelf ook niet.'¹⁷

In *Het Bureau* huilt Maarten, het alter ego van Voskuil, zelden; de verklaring is dus niet eenvoudig. Een patriot is Maarten, die afkomstig is uit een socialistisch milieu maar af en toe rechtse taal uitslaat, niet. Zijn vrouw zoekt het in de gespannenheid, die hij de laatste tijd vertoont. Ook kan sprake zijn van een ervaring van afstand: de zangers bevinden zich 30.000 km van hun vaderland, en Maarten bevindt zich nog eens 30.000 km van hen verwijderd.

Bij latere generaties progressieven overheersen anti-gevoelens. Ik ontleen aan mijn eigen ervaring de reactie van de inmiddels overleden tenor Sjabbe van Silfhout, toen ik hem voorstelde het Wilhelmus te zingen bij een programma met geuzenliederen rond Willem van Oranje. Sjabbe, die een gereformeerde opvoeding had afgezworen en naar avant-garde-kunst neigde, weigerde het Wilhelmus voor publiek te zingen. Pas toen ik de mogelijkheid opperde het in het Duits te brengen – voor hem een *Ver-*

15

Mededeling van John Helsloot na een bezoek aan een bijeenkomst van mensen die o.a. in een Japenkamp hadden gezeten.

16

Interview door Marjo van Soest in *Vrij Nederland*, 13 december 1997: 42-43.

17

Voskuil 1997: 195.

fremdungseffekt, voor mij historisch verantwoord – accepteerde hij het voorstel. Tenslotte heeft hij de eerste vijf strofen toch in het Nederlands opgenomen, de overige in het Duits.¹⁸ Zo zullen er talloze individuele Wilhelmusgevoelens bestaan, waarvan ik er hier slechts enkele als voorbeeld heb gegeven, naar mijn mening interessant wegens de innerlijke tegenstrijdigheden. Overwegend negatieve Wilhelmusgevoelens lijken ten grondslag te liggen aan de muzikale compositie *Volkslied* van Louis Andriessen (geboren 1939), een geleidelijke metamorfose van het Wilhelmus tot de Internationale ter gelegenheid van een antitaptoe in Delft (1974).¹⁹ Uitgesproken antimonarchaal is een contrafact van de popgroep Drukwerk uit 1982, *Wilhelmus van Karbouwen*:

Oranje van Nassouwen,
gij zijt van Duitsen bloed.
Bent gij nog te vertrouwen?
Gij leeft in overvloed.
Familie van Oranje
zijt gij allang niet meer,
Alleen nog maar wat franje
en weer een vreemde heer.

(...)
Het in paleizen wonen
is anders dan in een huis.
Oranje laat zich kronen,
maar velen hebben geen thuis.²⁰

Een regionale groep als Mannenkoor Karrespoor uit Tuk in de kop van Overijssel vertegenwoordigt een volgende generatie, die de politiek laat voor wat ze is en het Wilhelmus met een kroegbaas associeert in het nummer *Wil-Hein-mus* (1992):

Hein Kraan'donk van de Karre,
ik lust alleen maar bier.
Mien heufd is in de warre,
doarom drink ik het hier.
Het bier is fijn,
doarom drink ik bij vader Hein,
En ook al ben je laat,
men staat altijd voor je paraat.²¹

Opiniepeilingen

Over attitudes ten opzichte van de nationale hymne zijn kwantitatieve gegevens beschikbaar dankzij opiniepeilingen, met alle versimpelingen daaraan eigen. Het NIPO vroeg in 1992 aan ruim duizend personen of het ze iets deed het Wilhelmus te horen, of ze de woorden geheel of gedeeltelijk kenden, of ze het wel eens meegezongen hadden en of ze er trots op waren Nederlander te zijn. De resultaten werden uitgesplitst naar geslacht, leeftijd en politieke partij (zie grafieken).²²

De relatieve uitkomsten bevestigen veelal de verwachtingen. Ouderen bleken het Wilhelmus meer te waarderen, beter te kennen en vaker te hebben gezongen dan jongeren en daarbij waren ze trotser op hun vaderland. Linkse mensen scoorden op alle onderdelen lager dan vvd- en cda-stemmers. Het cda deed het beter dan de vvd. Dat is begrijpelijk: niet zozeer omdat deze partij 'rechtser' zou zijn maar wegens de christelijke dimensie van het Wilhelmus, dat ook als kerklied fungeert. Interessant is dat linkse mensen in de feitelijke omgang met het volkslied (kennis, zang) niet zoveel lager scoorden dan vvd en cda, maar veel minder emotioneel gehecht zeiden te zijn aan zowel volkslied als vaderland. Tussen

18

Camerata Trajectina,
De Hoer van Babylon.
Liederen van ketters en papen. lp vnm r 87004
(1986), track 81.

19

Uitgevoerd door De
Volharding tijdens het
Haptoe of Anti-taptoe
Festival in Delft,
24 augustus 1974.

20

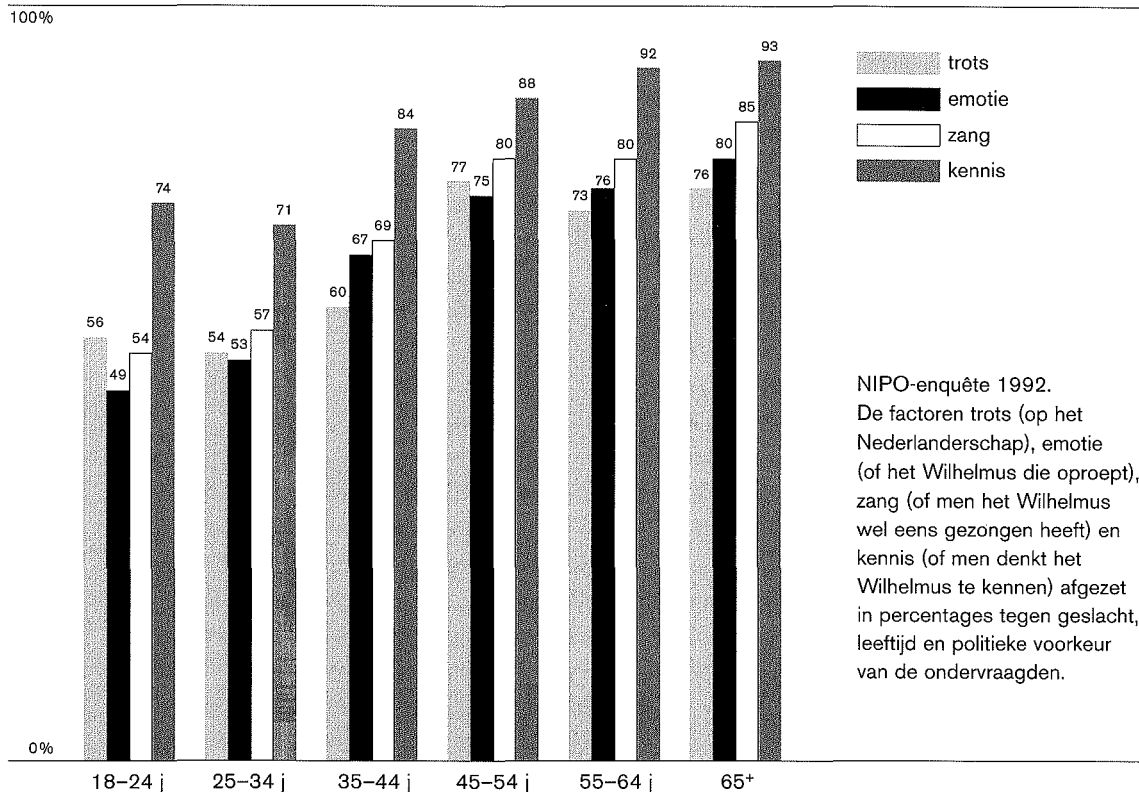
De Hits van Drukwerk.
Prijzenslag ps cd 46
(1992), track 12
(laatste track).

21

Mannenkoor Karre-
spoor, *Onbegriepuluk*.
Indisc d1cd 3710
(1992), track 12
(laatste track)

22

Ontleend aan pers-
bericht 2645 van het
NIPO, 16 april 1991.

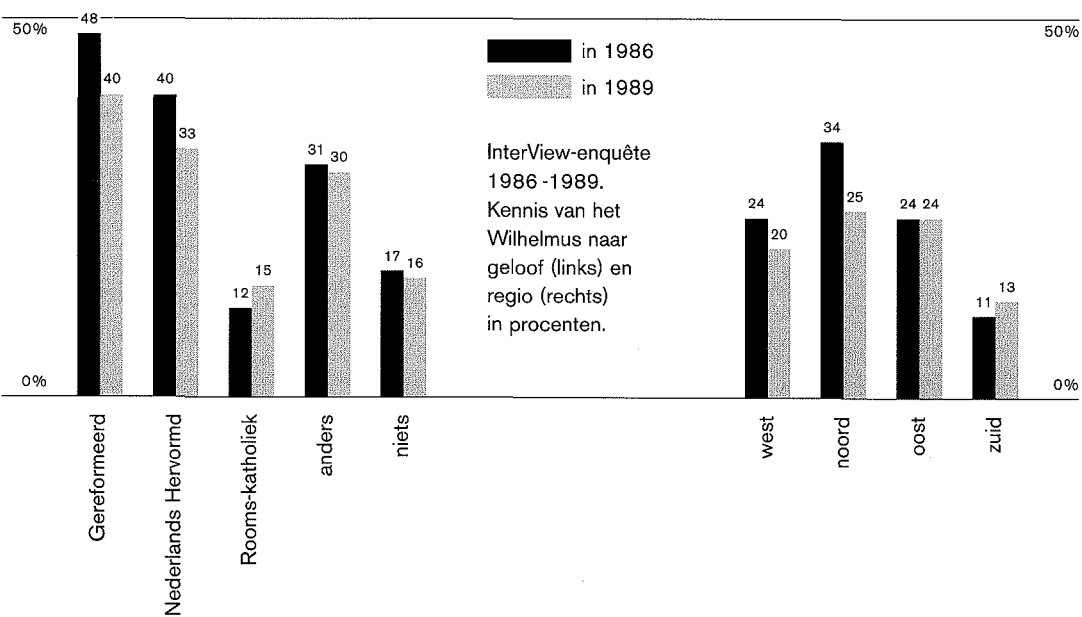
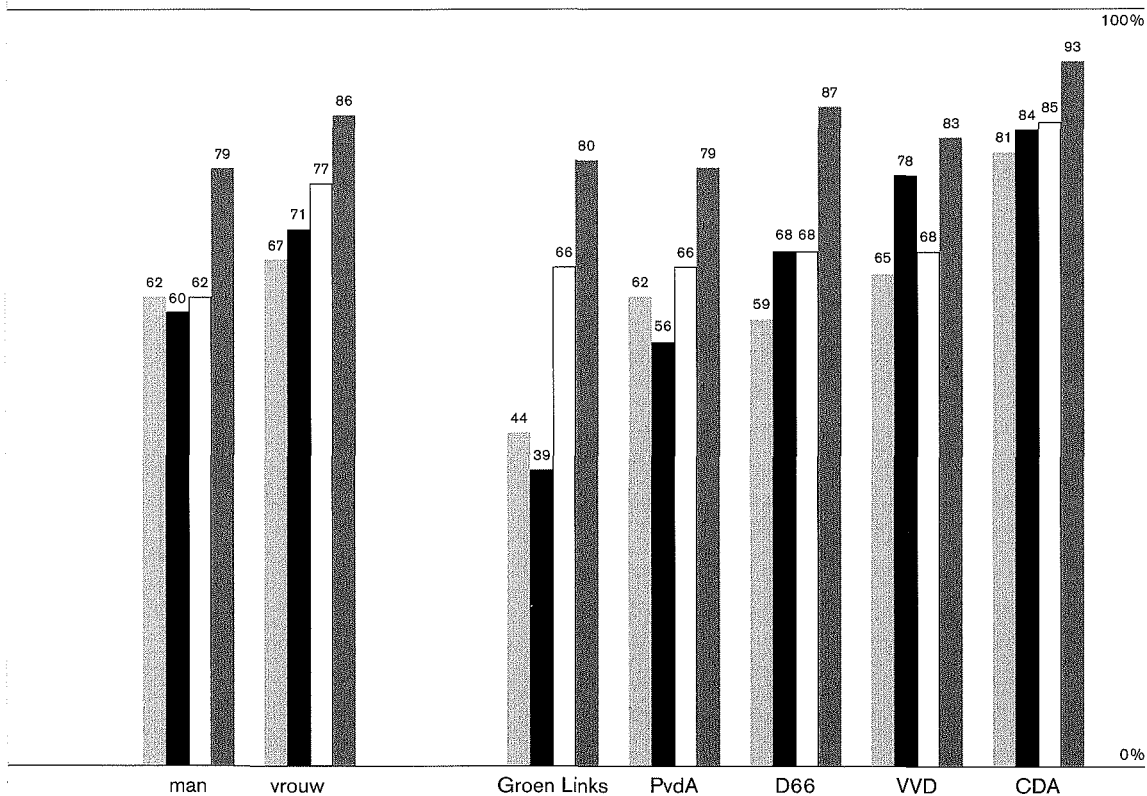
de mate van patriottisme en de waardering van het Wilhelmus constateerden de onderzoekers dan ook een significante correlatie. Aardig is dat vrouwen op alle punten hoger scoorden dan mannen. Wie wil kan een verband leggen met de algemene noties dat vrouwen gemakkelijker hun emoties uiten, verbaal begaafder zijn en met meer graagte zingen dan mannen.

Ander onderzoek laat soortgelijke verbanden zien. Rooms-katholieken blijken het Wilhelmus aanmerkelijk minder goed te kennen dan hervormden en vooral gereformeerden. Niet los daarvan te zien zijn geografische verschillen: in het zuiden des lands is de kennis van het Wilhelmus het geringst, in het noorden het grootst (zie grafieken rechtsonder).²³

Van de absolute getallen van de NIPO-

enquête trokken die omtrent de kennis van de tekst de meeste aandacht. 41% van de ondervraagden zei de tekst te kennen, 42% gedeeltelijk. Samen nog altijd 83%, maar de perceptie in de pers was negatief: men las in de cijfers dat minder dan de helft van de bevolking het Wilhelmus kende. *De Telegraaf* bijvoorbeeld maakte ervan: 'Niederlander kent tekst Wilhelmus niet of nauwelijks'.²⁴

Nu lijken dergelijke interpretaties een topisch karakter te hebben, zeker bij *De Telegraaf*. Zes jaar eerder, in 1986, had deze krant na een vergelijkbare enquête door het onderzoeksbureau InterView bericht: 'Eigen volkslied en vlag zijn ons bijna vreemd'. Het gereformeerde *Nederlands Dagblad* kopte toen: 'Nederlanders kennen hun volkslied niet', en *Trouw*: 'Niemand

weet meer van Schild ende Betrouwen'.²⁵ Geconstateerd was namelijk dat drie op de vier Nederlanders de woorden van het Wilhelmus niet of nauwelijks kenden. Hetzelfde bureau InterView presenteerde begin 1998 een nieuw onderzoek, in opdracht van het actualiteitenprogramma NOVA. De schrijvende pers trok de conclusie dat de kennis van het volkslied dramatisch was gedaald.²⁶ De kennis van het volkslied zou zijn teruggelopen van 41% in 1992 (NIPO-cijfer) naar 14% in 1998. Inderdaad een dramatische daling, onwaarschijnlijk dramatisch zelfs.

Een analyse van de op het oog tegenstrijdige gegevens is hier op zijn plaats. In 1998 werden de respondenten per versregel ondervraagd: men moest deze gedurende de telefonische enquête opzeggen of, indien gewenst, zingen. Na de eerste twee regels, die ruwweg tweederde van de ondervraagden wist te produceren, gaat het snel bergafwaarts; uiteindelijk haalde slechts 14% het einde van de eerste strofe.²⁷ Met andere woorden: 14% van de Nederlandse bevolking ouder dan 15 jaar kent de eerste strofe. Vergelijken met de 41% van de NIPO-enquête uit 1992 lijkt dat inderdaad een dramatische achteruitgang. In 1992 werd echter alleen gevraagd of men de gehele tekst *dacht* te kennen, terwijl in 1998 die kennis daadwerkelijk getest werd. Een beter ijkpunt zou dan ook de enquête uit 1986 zijn geweest, waarin InterView ook al had gevraagd het Wilhelmus op te zeggen. 9% van de ondervraagden bleek dat toen vlot te kunnen, 13% met moeite; samen 22%. Dat zou inhouden dat de kennis van de eerste strofe tussen 1986 en 1998 van 22% tot 14% is teruggelopen. Nog steeds een forse teruggang, maar

23

H. de Bock, *Vlag en volkslied in Nederland 1986-1989*. Rapport van InterView International in opdracht van de Evangelische Omroep (Amsterdam 1989).

24

De Telegraaf, 10 april 1992.

25

De Telegraaf, 25 juni 1986; *Nederlands Dagblad*, 25 juni 1986; *Trouw* 25 juni 1986.

26

NOVA presenteerde de cijfers van InterView in een uitvoerig item over het Wilhelmus op 3 januari 1998. De schrijvende pers reageerde op 5 januari, overigens vrij mat: in *De Telegraaf*, de *Volkskrant*, *Trouw* en *Nederlands Dagblad* verschenen eenkoloms-artikeltjes; alleen het *Algemeen Dagblad* drukte een bericht over vijf kolommen af. Op 3 januari had Teletekst bericht: 'Kennis Wilhelmus op dieptepunt'.

27

Bij de tweede strofe is het verloop geleidelijker: de helft van de mensen die zich de aanvangsregel 'Mijn schild ende betrouwen' herinneren, zingt deze strofe uit.

28

De hier weergegeven cijfers zijn ontleend aan de Samenvatting van de resultaten die InterView op 18 december 1997 aan NOVA aanbood.

InterView-enquête 18 december 1997 (gepubliceerd 3 januari 1998). Representatieve steekproef van n=400 Nederlanders van 15 jaar en ouder.²⁸

1. Percentage van de ondervraagden dat het Wilhelmus (strofen 1 en 6) kon opzeggen of zingen, gemeten per versregel

Wilhelmus van Nassouwe	76 %
Ben ik van Duitsen bloed,	65 %
Den vaderland getrouwe	42 %
Blijf ik tot in den dood.	34 %
Een prinse van Oranje	20 %
Ben ik vrij onverveerd,	16 %
De koning van Hispanje	14 %
Heb ik altijd geëerd.	14 %

Mijn Schild ende Betrouwen	10 %
Zijt Gij, o God, mijn Heer	9 %
Op u zo wil ik bouwen,	9 %
Verlaat mij nimmermeer.	9 %
Dat ik toch vroom mag blijven,	7 %
Uw dienaar t'aller stond,	6 %
De tirannie verdrijven	5 %
Die mij mijn hart doorwondt.	5 %

2. Waardering van het Wilhelmus

Heel mooi	16 %
Mooi	49 %
Gaat wel / neutraal	24 %
Lelijk	7 %
Erg lelijk	3 %
Weet niet	0 %

3. Moet het Wilhelmus worden onderwezen op de Nederlandse basisscholen?

Ja	70 %
Nee	27 %
Weet niet	3 %

4. Antwoord op de vraag wat het Wilhelmus de respondent doet wanneer het in het openbaar wordt gespeeld, bijvoorbeeld bij sportwedstrijden of een dodenherdenking.

Zeer veel	17 %
Veel	49 %
Weinig	24 %
Niets	9 %
Weet niet	1 %

5. Moeten allochtonen of nieuwe Nederlanders die zich hier vestigen het Wilhelmus leren?

Ja	22 %
Nee	76 %
Weet niet	2 %

6. Moet er een nieuw volkslied worden gecomponeerd of moeten wij bij het Wilhelmus blijven?

Nieuw volkslied	13 %
Wilhelmus houden	83 %
Weet niet	4 %

plausibeler dan van 41% naar 14%, zoals de pers berichtte. Het is overigens de vraag of de gegevens van 1986 compatibel zijn met die van 1998 door het verschil in enquêtering. De categorie 'met moeite' uit 1986 doet een minder strenge bevraging vermoeden dan bij de recente enquête, waarin deze categorie ontbreekt; als dat zo is, zou de achteruitgang in kennis nog minder kunnen bedragen. Een herhalingsonderzoek door InterView uit 1989 lijkt dit vermoeden te bevestigen.²⁹

Beeldvorming en politieke respons

Het gaat mij echter niet zozeer om de cijfers zelf alswel om de omgang met de cijfers, om wat ze teweegbrengen. De zojuist geconstateerde overtrokken interpretatie van op zichzelf correcte percentages illustreert hoe graag de media berichten dat de Nederlander zijn volkslied aan het vergeten is. Deze graagte is te interpreteren als een uiting van afhankelijkheid aan het volkslied dat op de achtergrond dreigt te raken. Of algemener: als bezorgdheid om de nationale identiteit en haar symbolen, die aan verwaarlozing ten prooi zouden zijn gevallen.

Dergelijke berichtgeving vertaalt zich dan ook bijna wetmatig in politieke aandacht. Al in 1939 leidde een enquête naar de kennis van het Wilhelmus op de toenmalige HBS tot enige commotie in de pers en een vermaning van de toenmalige minister van Onderwijs G. Bolkestein [sic] aan de directeurs der Rijks hogere burgerscholen dat de leerlingen de belangrijkste strofen uit het hoofd moesten leren.³⁰

In 1986, na de berichtgeving naar aanleiding van de InterView-enquête, bleef het nog bij de reactie van de toenmalige minister van Onderwijs Deetman (CDA) via zijn persoonlijke woordvoerder, dat het departement zich niet bemoeide met de inhoud van de lessen en derhalve ook niet met het Wilhelmus.³¹ De enquête uit 1992, het jaar van het Verdrag van Maastricht, leidde tot Kamervragen, waar Deetmans opvolger Ritzen (PvdA) zich wat gemakkelijk van afmaakte. De minister stelde dat hij geen gegevens had waaruit zou blijken dat de kennis van het Wilhelmus te wensen overliet.³² Het veld bleef echter roerig. Hoezeer het item tot de verbeelding sprak blijkt uit een advertentie voor douchezeep (een product dat via de badkamer met zingen kan worden geassocieerd), waarin licht ironisch aan het vaderlandse schuldgevoel werd geappelleerd. In 1994, met het WK voetbal in Amerika in zicht, vond Ritzen een ludieke uitweg door oranje T-shirts met de tekst van het Wilhelmus op de achterkant – speciaal voor gebruik op de tribune – te doen verspreiden. De (inmiddels demissionaire) onderwijsminister achtte het bezwaarlijk het Wilhelmus op school te laten aanleren, maar had gelukkig ook nog sport in zijn portefeuille.³³

De enquête van 1998 was een reactie op het verkiezingsprogramma van de VVD-afdeling Gouda. Daar wilde men het volkslied tot verplichte schoolstof maken. Ook allochtone kinderen moesten het leren, aldus de fractievoorzitter,³⁴ een aspect dat het idee politiek gevoeliger maakte. Moest de Goudse lijsttrekker J.C. van Ingen aanvankelijk nog melden dat de VVD-onderwijsspecialist in de Tweede Kamer zich niet achter het lokale initiatief had opgesteld,³⁵

29

Uit de gegevens van het herhalingsonderzoek is af te leiden dat in de drie jaar tussen 1986 en 1989 hooguit 1% verlies in de kennis van het Wilhelmus is opgetreden. In 1986 kon 9% het Wilhelmus 'vlot' opzeggen tegen 11% in 1989 en 'met enige moeite' in 1986 12% en in 1989 9%.

30

Duijzer-van Dijk en Duijzer 1995: 145.

31

De Telegraaf, 25 juni 1986.

32

De vragen werden ingezonden door Kamerleden van CDA, SGP, VVD, D66, GPV en RPF op 18 juni 1993 en beantwoord op 9 juli van dat jaar. Volledige tekst in Duijzer-van Dijk en Duijzer 1995: 10.

33

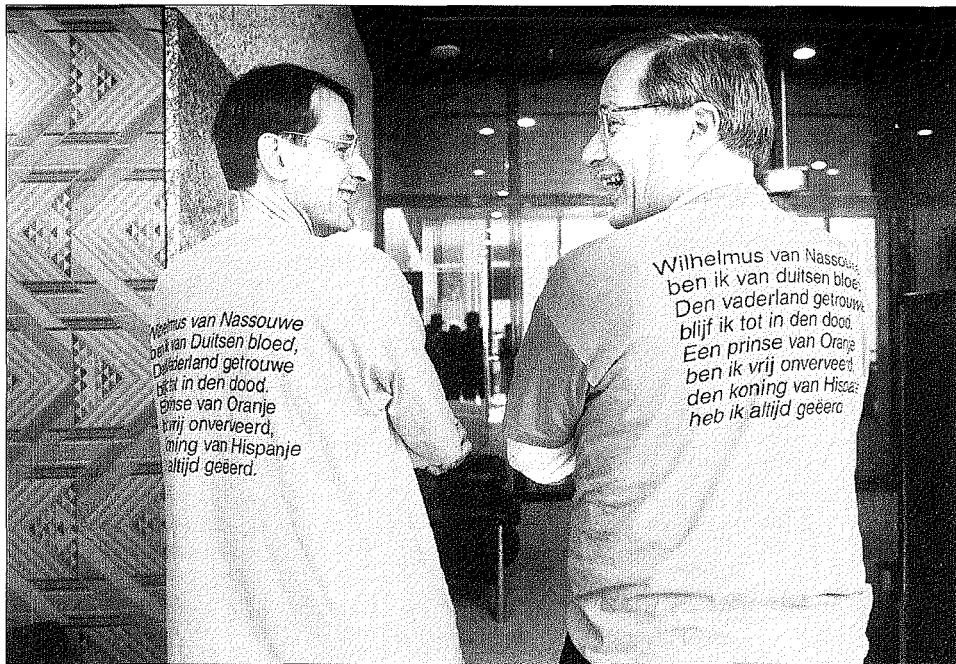
Onderwijsblad, 446 (juli 1994). Met dank aan Dirk Duijzer.

34

De Volkskrant, 22 november 1997: 17.

35

Algemeen Dagblad, 5 januari 1998: 5.

Demissionair minister van Onderwijs (en Sport) Ritzen biedt zijn voorganger Deetman, inmiddels voorzitter van een verontruste Tweede Kamer, een T-shirt met de Wilhelmustekst aan, 23 juni 1994. Foto: Bart Versteeg.

Advertentie

”Wil-hel-mus van eh...”

Geen zorgen, meneer Ritzen. Met het gratis songboekje bij Lux douche-gel zingt iedereen straks het Wilhelmus onder de douche.

De reclamewereld springt in op de commotie rond het vergeten Wilhelmus. Geknipt uit *de Volkskrant* van 14 juli 1993.

De renationalisering verbeeld. Uit *NRC Handelsblad* van 25 april 1992. Foto: Cor de Kock.

twee maanden later, na de aandacht in de media begin januari 1998, trok de landelijke VVD-voorman F. Bolkestein het onderwerp in de verkiezings sfeer.³⁶ Behalve naar de kennis van het volkslied hadden Bolkestein en de zijnen ongetwijfeld ook naar de andere cijfers uit het InterView-onderzoek gekeken. 70% van de ondervraagden vond dat het Wilhelmus moest worden onderwezen op de Nederlandse basisscholen, 27% niet. Dit correspondeert met de esthetische waardering van het volkslied: 65% van de ondervraagden vond het Wilhelmus mooi of zelfs heel mooi, tegen slechts 10% lelijk of heel lelijk. De esthetische waardering is dus tegengesteld aan de kennis van de tekst. Dit verklaart de breed gekoesterde wens het Wilhelmus weer op het lesprogramma te zetten, waarvan het in de jaren zeventig stilletjes lijkt te zijn verdwenen.³⁷

Tekstuele actualiseringen

De combinatie van een groot enthousiasme voor het Wilhelmus en een gebrekkige kennis van de tekst zijn we al in het eerste deel van dit artikel tegengekomen: in 1813. Deze vertaalde zich toentertijd in talrijke pogingen tot actualisering, waarvan er geen enkele stand heeft gehouden. In dit opzicht lijkt de geschiedenis zich te herhalen. Ook nu wordt de oude tekst met de onbegrijpelijke Spaanse koning en het irriterende Duitse bloed als hinderpaal voor de memorisatie gezien. Het Duitse bloed heeft zelfs de pers in Duitsland gehaald.³⁸ Het antwoord van de jaren negentig op het nationale geheugenverlies is de Wilhelmuswedstrijd, een fenomeen dat zich sinds 1995 met de regelmaat van de klok voordoet. Het gaat daarbij vaak om contrafac-

³⁶ *NRC Handelsblad*, 7 maart 1998.

³⁷ De achteruitgang van het Wilhelmusonderwijs op scholen is niet gemakkelijk te periodiseren. Als ijkpunt neem ik een uitspraak van een D66-politica in *Trouw*, 30 juni 1993. Op haar vraag, twintig jaar eerder, of haar kinderen op de school het Wilhelmus leerden, werd met verbazing over zoveel ouderwets nationalisme gereageerd.

In het onderwijs is niet iedereen enthousiast over een nieuwe verzvaring van de lesprogramma's. Strip van Wim Stevenhagen in *Het Onderwijsblad* van 24 januari 1998.

ten, waarbij de melodie als een vast gegeven wordt beschouwd. Een prijsvraag in *NRC Handelsblad* in 1995 leverde maar liefst tweehonderd inzendingen op, waarvan enkele aan de lezers werden gepresenteerd onder de kop 'De koning van Lasagne'. De winnaar had zich aan de richtlijn gehouden dat alleen het hoogst noodzakelijke veranderd diende te worden:

Wilhelmus van Nassouwe,
een redder in de nood,
Den Vaderland getrouwe
bleef Gij tot in de dood.
Een prince van Oranjes
waart Gij, vrij, onverveerd;
De eenheid onzer landen
hebt Gij altijd begeerd.³⁹

Anderen weken meer of zelfs geheel af van de oorspronkelijke tekst. Menig auteur had ook niet de pretentie een nieuwe nationale hymne te dichten maar vlocht een eigen boodschap in zijn of haar parodie. Tussen de gepubliceerde inzendingen troffen mij enkele parallellen met negentiende-eeuwse actualisering. Ze handhaafden de eerste regel, bijvoorbeeld door het lied zelf aan te spreken:

Wilhelmus van Nassouwe,
Als gij niet meer voldoet,
Dan is dat te beschouwen
Als Nederland's bankroet.⁴⁰

Men vergelijk dit met Loots' 'Wilhelmus van Nassouwen, / Gij waart der vaadren zang' van ca. 1813. In een lange traditie stond ook de dichteres die de naam van Willem de Zwijger veranderde in die van een levende Oranjelief:

Voor Willem Alexander
staat Neerlands jeugd paraat.
Wij vinden hem een kanjer,
van deze Prins geen kwaad.⁴¹

Andere Wilhelmuswedstrijden die ons ter ore kwamen werden geïnitieerd door Jack Spijkerman in 1996 (gewonnen door een Hilversumse technicus die Jimi Hendrix' *Star-spangled banner* tot het Wilhelmus omvormde) en door Henk Westbroek in 'Denk aan Henk', eveneens voor de VARA (1997). Een prijsvraag van het *Utrechts Nieuwsblad* naar aanleiding van de NOVA-uitzending begin 1998 resulteerde in zo'n tweehonderd inzendingen plus een groot aantal ingezonden brieven.⁴² Tussen veel brave burgervreugd viel dit Prinslied in positieve zin op:

O, Willem Alexander
ik ben verliefd op jou.
jou wil ik en geen ander
je bloed is 't mooiste blauw.
De prinsen van Oranje
heb ik altijd begeerd
En gratis kaviaar en champagne
lijkt me ook niet verkeerd.⁴³

Kort daarop bood *Vrij Nederland* de jarige koningin Beatrix een bijzonder cadeau aan: acht nieuwe Wilhelmussen, door evenzoveler echte dichters vervaardigd. Hier waren uiteraard kritische versies in de meerderheid (Guus Vleugel: 'Ik, Bea van Nassouwe / met Duitse Claus getrouwd'; Atte Jongstra: 'Wilhelmus vahan Nahassouwe's / een zeer verouderd lied'), met als uitzondering Leo Vromans *Ver Volkslied* ('Het Vaderland van vrede, dat verre vriendschap eert, / heeft vijandschap geleden, maar liefde nooit verleerd').⁴⁴

38

De Süddeutsche Zeitung van 7 januari 1998 bijvoorbeeld berichtte: 'Zweifel an der Nationalhymne. Holländer diskutieren Textzeile "Bin ich von deutschem Blut"' en kwam op 14 februari uitgebreid terug op het thema. Met dank aan Eberhard Nehlsen.

39

NRC Handelsblad, 16 september 1995: Zaterdagse Bijlage 1. De dichter, J.Th. Snijders te Naarden, voegde varianten voor de laatste twee verzen toe.

40

Ibidem. De auteur is de historicus F.D. Zeiler te Kampen.

41

Ibidem. De auteur is L. Stolk-Polak te Bloemendaal.

42

Utrechts Nieuwsblad, 10, 17, 24 en 31 januari 1998.

43

De auteur is Wil Robijn te Amersfoort.

44

Vrij Nederland, 31 januari 1998: 26-27. De overige dichters waren Hans van den Bergh, Elma van Haren, Def P!, Herman Koch en J. Eijkelboom.

Waarom dit alles niets blijvends heeft opgeleverd leert de geschiedenis. Een prijsvraag uitschrijven is één ding, de winnende inzending populariseren een ander, laat het voorbeeld van admiraal Van Kinsbergen zien. En zelfs diens perfect georganiseerde vaderlandslievende offensief zou zonder Belgische Opstand geen populair volkslied hebben voortgebracht.

Daarnaast is er een algemenere overweging, die het streven naar een geactualiseerde tekst tot een kansarme onderneming maakt. Anton Vernooij sprak eens over 'taal als klankritueel' en betoogde dat het precieze begrip van de tekst de symbolische en rituele waarde niet bevordert.⁴⁵ Hij doelde op het Latijn in de kerkzang en stelde dat elke religie behoefte heeft aan haar 'nestklanken'. Zo is het natuurlijk ook met nationale hymnen. Wie zich realiseert wat hij zegt als hij het Wilhelmus of (om een kwalijker voorbeeld te noemen) de Marseillaise zingt, kan beter zwijgen. De woorden hebben hun lexicale betekenis verloren. Het zijn rituele klanken geworden die samen met de muziek en de voordracht een sterke emotionele beleving van de nationale identiteit teweeg kunnen brengen.

Muzikale actualisering

Naast de tekstuele actualisering dringt zich een andere parallel op met 1813: het streven het volksgeheugen op te frissen via publicaties van de originele tekst. De liedbladen uit die tijd hebben hun moderne equivalent bijvoorbeeld in de vierduizend blaadjes met alle vijftien coupletten die de Gpv-afdeling te Bedum in haar kiesdistrict

rondbracht,⁴⁶ en in de fraaie uitgave voor de jeugd die Willem Wilmink verzorgde.⁴⁷ Maar eigentijds is audio, zoals een *karaoke*-versie van 1997, waarbij de zang is weggelaten 'zodat u elk couplet naar keuze kunt meezingen. Heel handig voor iedereen die wil oefenen met het Wilhelmus', aldus het cd-boekje waarin alle vijftien strofen zijn afgedrukt. Het *karaoke*-Wilhelmus wordt voorafgegaan door 'dé vertolker van het Wilhelmus', Bill van Dijk. Zijn vertolking en het arrangement van Erik van der Wurff en Eddy Ouwens vormen een eigentijdse interpretatie in de stijl van de lichte muziek, compleet met drums en modulatie voor het laatste couplet, dat een toontje hoger wordt gezongen. Het traditionele, hymnische karakter is er echter in bewaard gebleven. De productie leverde Van Dijk een gouden single op voor 200.000 verkochte exemplaren.⁴⁸ Daarvan is een aantal beslist afgenomen ter vermeerdering van de kennis van het volkslied; niet alleen door de gemeenten Velzen en Marken, die de koningin uit volle borst met het Wilhelmus wilden begroeten op de naderende koninginnedag, maar ook via een reclamecampagne van de winkelketen Formido, die de single bij aankoop van een zeker bedrag aan bouwartikelen cadeau deed.

Een andere muzikale actualisering die niet onvermeld mag blijven is die van Gordon, die een aanzienlijk sentimenteler Wilhelmus neerzette dan Van Dijk. Opmerkelijk is dat Gordon zijn versie opnam in een luister-cd; deze Wilhelmus-versie was voor hem kennelijk meer dan een gelegenheidsproduct.⁴⁹

45

Vernooij 1995: 233.

46

Gelders Dagblad,
2 februari 1998.

47

Het Wilhelmus, met
tekst van Willem
Wilmink en illustra-
ties van Lidia Postma
(Amsterdam 1993).

48

Privé week 21
(mei 1997): 15.

49

Gordon, *Nu het zover*
is. CNR Music 2003397
(1997), track 13 (voor-
laatste track, gevolgd
door een reprise van
het openingsnum-
mer).

50

DSFCD 205 (Hoorn:
Disky Communica-
tions Europe 1996).

51

Interview tijdens de
Wilhelmus-aflevering
van NOVA, 3 januari
1998.

Oranje-voetbal-trainer Guus Hiddink reikt zanger Bill van Dijk een gouden cd uit voor 200.000 verkochte exemplaren van diens vertolking van het Wilhelmus, mei 1997.

Foto: Roland Smulders, *Privé*, 1997, week 21.

Het Wilhelmus en de sport

We treffen het Wilhelmus ook aan op de *EK-voetbal-CD*. De 14 allerbeste voetbalkrakers na onder meer *De Tandendorstel-jive*, 'Wij houden van Oranje', 'You'll never walk alone', *De Zilvervloot* en 'We are the champions'.⁵⁰ Het is inderdaad de context van het voetbal en meer in het algemeen de sport, waarin het Wilhelmus een ware wedergeboorte heeft doorgemaakt. Het lied behoort tot de vaste rituelen die momenten van nationale opwinding omgeven, waarbij het vaak als emotioneel hoogtepunt wordt ervaren. Als het Wilhelmus klinkt, komen de tranen bij menig topsporter die juist goud heeft behaald.

Kan men van een schaatser of hardloper

nauwelijks verwachten dat hij het Wilhelmus tijdens zijn huldiging meezingt, bij het voetbal ligt dat anders. De klacht dat weinig Nederlandse voetballers het volkslied kennen is een gemeenplaats geworden; spelers uit andere landen zingen vaak wel hun nationale hymnen mee voor aanvang van interland-wedstrijden. 'Het staat zo dom', vertolkte Fanny Blankers-Koen het Nederlandse volksgevoel.⁵¹ In het Formido-reclamespotje voor de karaoke-single in 1997 werd een voetballer getoond die in verlegenheid raakte omdat hij zijn Wilhelmus niet kende. Deze klachten laten zien dat het in de voetballerij om een ander ritueel gaat dan bij individuele sporten, een ritueel dat de laatste decennia ook nog eens aan belangrijke veranderingen onderhevig is geweest. Traditioneel werden de elftallen

vóór een treffen van twee landen door het publiek *toegezongen*. Nauwkeurige bestudering van Polygoonbeelden uit de jaren dertig leert dat de nationale hymne wel door de toeschouwers werd meegezongen, staande en uit volle borst, maar niet door de spelers. Als er al een mond bewoog, was dat om te kauwen. Dat gold niet alleen voor de Nederlandse ploeg, maar ook voor Belgen, Fransen en Duitsers. Beelden van de wedstrijd Holland-Duitsland, gespeeld in Düsseldorf in 1936, tonen hoe de *Mannschaft* de Hitlergroet bracht onder het volkslied, de kaken stijf op elkaar.⁵² Het ritueel van de nationale hymne vóór de wedstrijd werd dus anders geïnterpreteerd, en dat had niets van doen met onvoldoende kennis van de tekst. Later zijn ook de voetballers gaan *meezingen*, of is de notie ontstaan dat zij dat zouden moeten doen. Het omslagpunt lijkt het Wereldkampioenschap in Duitsland (1974) te zijn geweest, waarvan de finale tegen de Duitse gastheren als een collectieve, nationale ervaring kan worden beschouwd (1-2). Ter gelegenheid van dit toernooi leerde keeper Jan Jongbloed zijn ploeg het Wilhelmus aan.⁵³ Wim van Hanegems gedreven vertolking maakte verreweg de meeste indruk.⁵⁴ Inmiddels is er nog een verandering opgetreden in het muzikale interactiepatroon, zoals Duitse volksliedkundigen het noemen. Sinds de Wereldcup in Amerika (1994) worden ook in Europa beroemde zangers ingehuurd om het volkslied in het stadion te zingen. Hier wordt de aloude functie van de *voorzanger* gerevitaliseerd, waarbij één goede zanger het voortouw neemt en de andere groepsleden volgen. De vertolking van Bill van Dijk ('de geheime kracht achter Oranje' volgens

de trainer van het nationale elftal, Guus Hiddink)⁵⁵ en ook die van Gordon komen uit deze praktijk voort.

Naar een verklaring van de Wilhelmus-hausse

Het voorafgaande maakt duidelijk dat het Wilhelmus momenteel sterk in de belangstelling staat en een populariteit geniet die sedert de jaren zestig en zeventig ongekend is. Er is zonder meer sprake van een comeback. Een aantal klassieke rituelen waarin de nationale hymne een plaats heeft, zijn gebleven, zoals herdenkingen van de Tweede Wereldoorlog en ceremonieën rond het vorstenhuis en in het leger. Andere rituelen verdwijnen. We staan bijvoorbeeld nauwelijks meer op bij het volkslied. Bij de radio-uitzendingen die om middernacht sluiten is het Wilhelmus praktisch verdwenen, enerzijds omdat dit meer en meer als een anachronisme werd ervaren, anderzijds omdat er bijna geen zender meer is die 's nachts niet blijft uitzenden. Ook als besluit van de televisie-avond is het Wilhelmus praktisch verdwenen. Een reminiscentie aan dit ritueel vinden we op de eerder aangehaalde versies op cd, waar het Wilhelmus steeds het laatste nummer is.

De teloorgang van dergelijke rituelen staat kennelijk los van de geconstateerde populariteitsstijging, die vanaf ongeveer 1992, het jaar van het Verdrag van Maastricht en de NIPO-Wilhelmusenquête, lijkt te zijn ingezet. Men zou een verklaring voor de huidige hausse kunnen zoeken in een reactie op globaliseringstendensen of de angst voor nationaal identiteitsverlies als gevolg van de eenwording van Europa. De

52

Ik bestudeerde verder de banden van de wedstrijden Holland-België (29-03-1931), Holland-Duitsland (26-04-1931), Holland-Ierland (08-05-1932), Holland-België (ongedateerd), Holland-Duitsland (17-02-1935), Holland-Noorwegen (01-11-1936), Holland-België (29-03-1936), Holland-Engeland (18-05-1935), Holland-Frankrijk (10-05-1934) en Duitsland-Holland (04-12-1932), uit de Collectie Polygoon Hollands Nieuw van de Stichting Audio Visueel Archief Centrum Hilversum.

53

Duijzer-van Dijk en Duijzer 1995: 27.

54

Opgetekend uit de herinnering van Willem Kuiper.

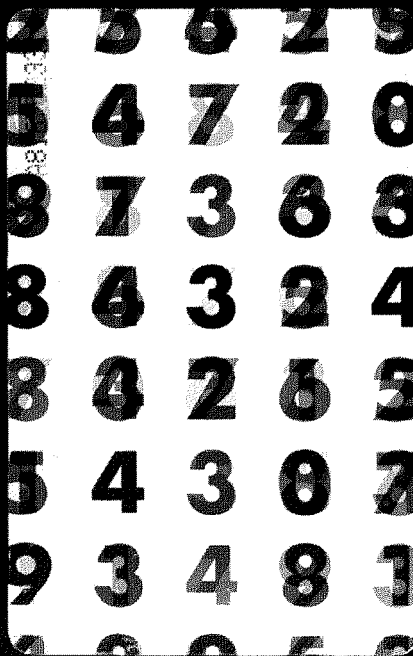
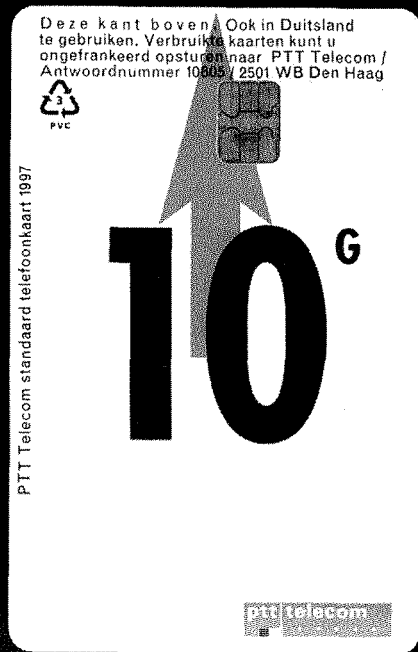
55

Privé, week 21 (mei 1997). Hiddink sprak deze hyperbool uit ter gelegenheid van de uitreiking van de gouden single aan Bill van Dijk.

Het Wilhelmus op het voetbalveld. Stills uit de televisie-uitzending van NOVA, 3 januari 1998.

Telefoonkaart ontworpen door Karel Martens.
De tekst van het Wilhelmus is versleuteld tot
cijfercombinaties. Vier over elkaar gedrukte
cijfers staan steeds voor drie letters.

comeback van het Wilhelmus valt inderdaad samen met andere uitingen van renationalisering, zoals een toegenomen belangstelling voor en bevordering van de eigen cultuur. Men denke aan het debat dat in 1995 in *NRC Handelsblad* is gevoerd over de nationale identiteit,⁵⁶ of aan de sterk gegroeide geestdrift voor Nederlandse literatuur en muziek, die meer en meer in de eigen taal wordt gezongen.⁵⁷ Er is één belangrijk argument dat duidelijk maakt dat deze verklaring niet alleenzalmakend is. In de ons omringende landen zijn ook dergelijke renationaliseringsprocessen gaande, maar de nationale hymne speelt daarin geen rol van betekenis. Tijdens het symposium waarvan de onderhavige bundel verslag uitbrengt, bleek hoegenaamd niets van een comeback van 'God Save the Queen', het Deutschlandlied, de Brabantonne of zelfs de Marseillaise. De sprekers, die zich enige tijd intensief met hun eigen nationale hymne hadden beziggehouden en daarbij ook actuele ontwikkelingen hadden betrokken, bevestigden dat desgevraagd en verbaasden zich enigszins over de belangstelling in Nederland voor het onderwerp.

Bij de verklaring van de huidige Wilhelmus-hausse speelt ongetwijfeld een factor mee waarmee Nederland zich onderscheidt van zijn buurlanden: een populair koningshuis. Verscheidene symbolen die van oorsprong bij dat koningshuis horen, zijn een belangrijke rol gaan spelen bij de herbeleving van de nationale identiteit. Dat is ten eerste de kleur oranje, die tegenwoordig vooral in de sport zijn kwaliteiten bewijst; sedert een tiental jaren woedt immers rond diverse sportieve evenementen een ware oranje-orgie, die uiting geeft aan een 'nationalistisch getinte volksdrift'.⁵⁸ Ten

tweede is er koninginnedag, die in de geactualiseerde vorm van een vrijmarkt weer tot een echt volksfeest is geworden. En ten derde het Wilhelmus. De drie genoemde symbolen zijn voor velen 'losgezongen' van het koningshuis: hun herleving is minder aan dat vorstenhuis te danken dan aan de algemene heroriëntatie op de nationale waarden, maar bij een slecht functionerend koningshuis zouden deze symbolen niet aanvaardbaar zijn geweest. Het aloude 'drievoudige snoer' God-Nederland-Oranje heeft in de huidige ontkerkelijkte samenleving sterk aan belang moeten inboeten. Zelfs in de kerk is het niet meer vanzelfsprekend dat het Wilhelmus op koninginnedag in de dienst wordt gezongen.⁵⁹ De oude trits maakt plaats voor een nieuwe: Voetbal-Vaderland-Vorst, en Willem-Alexander draagt daar het zijne aan bij. De nationale hymne met haar specifieke functie bij sportevenementen, die tot de meest intensief beleefde nationale, collectieve ervaringen van het *fin de siècle* behoren, is van nature verbonden met de sportminnende kroonprins, in wiens dynastieke kleuren de supportersscharen gehuld gaan, zichzelf inbegrepen. Deze nieuwe betekenisgeving aan Wilhelmus en Oranje gaat niet ten koste van de oude beleving van het volkslied, waarin de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog al dan niet is verbonden met een Godsbesef en liefde voor het koningshuis; integendeel, zij versterken elkaar. Zo kan de oudste nationale hymne van Europa oplichten terwijl haar jongere zusjes meer en meer verbleken.

56

De bijdragen werden
bijeengebracht in
Koch en Scheffer

1996.

57

Zie bijvoorbeeld Grijp

1995.

58

Pleij 1998: 16.

59

Gerard Dekker, hoog-
leraar godsdienstso-
ciologie aan de Vrije
Universiteit, stelde in
Trouw van 28 april
1995 de vraag: 'Hoort
het Wilhelmus wel in
de kerk?', wat hem op
een groot aantal ver-
ontwaardigde reacties
kwam te staan.

Literatuur

- Carmiggelt, S., *Omnibus* (Amsterdam 1960)
- Duijzer-van Dijk, B.W., en D. Duijzer, 'In der gerechtigheid'. *Het Nederlandse volkslied als lied van de bevrijding* (z.pl. 1995)
- Grijp, L.P. (red.), *Zingen in een kleine taal*. Themanummer *Volkskundig Bulletin* 21,2 (1995)
- Grijp, L.P., 'Zingend de dood in', in: F. Willaert (red.), *Veelderhande liedekens. Studies over het Nederlandse lied tot 1600* (Leuven 1997) 118-148
- Koch, K., en P. Scheffer (red.), *Het nut van Nederland. Opstellen over soevereiniteit en identiteit* (Amsterdam 1996)
- Paape, H., *De Geuzen* (Amsterdam 1985)
- Pleij, H., *Hollands welbebagen* (Amsterdam 1998)
- Randwijk, H.M. van, *In de schaduw van gisteren. Kroniek van het verzet 1940-1945* (Den Haag / Amsterdam 1979)
- Schenk, M.G., en H.M. Mos (red.), *Geuzenliedboek 1940-1945* (Amsterdam 1975)
- Vernooij, A., 'De ware taal van het lied in liturgie en devotie', in: L.P. Grijp (red.), *Zingen in een kleine taal*. Themanummer *Volkskundig Bulletin* 21,2 (1995) 232-244
- Vos, J., *De Spiegel der Volksziel. Volksliedbegrip en cultuurpolitiek engagement in het bijzonder in het socialistische en katholieke jeugdidealisme tijdens het interbellum*. Dissertatie (Nijmegen 1993)
- Voskuil, J.J., *Plankton*. Deel III van *Het Bureau* (Amsterdam 1997)
- Weber, E.P., *Gedenckboek van het Oranjehotel. Onze gevallen verzetshelden* (Amstelveen 1982)